

O'ZBEKISTON QURILISH SANOATI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Roziqova Farangiz Mamasodiq qizi

SamDAQU tayanch doktoranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17884529>

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston qurilish sanoatining hozirgi holati, uning raqobatbardoshligini ta'minlovchi omillar hamda sohadagi tizimli muammolar tahlil qilingan.

Qurilish tarmog'i mamlakat iqtisodiyotining strategik sektori bo'lib, ichki bozorni rivojlantirish, eksport salohiyatini oshirish va yangi ish o'rinlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Shunga qaramay, texnologik kechikish, innovatsiyalarni joriy etishdagi sustlik, kadrlar malakasining yetarli emasligi va investitsion muhitning to'liq shakllanmagani tarmoq raqobatbardoshligini pasaytirmoqda. Maqolada raqamli transformatsiya, "yashil qurilish" tamoyillari, import o'rnini bosuvchi ishlab chiqarish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish orqali sohani rivojlantirish istiqbollari ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida qurilish klasterlarini tashkil etish va BIM (Building Information Modeling) tizimlarini joriy etish orqali samaradorlikni oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Qurilish sanoati, raqobatbardoshlik, innovatsiya, raqamli texnologiya, investitsiya, iqtisodiy islohotlar, resurs samaradorligi.

Kirish. O'zbekiston iqtisodiyoti so'nggi yillarda jadal rivojlanib, barcha tarmoqlarda modernizatsiya va raqamli transformatsiya jarayonlari keng ko'lamda amalga oshirilmoqda. Bu jarayonlarning eng muhim yo'nalishlaridan biri qurilish sanoati hisoblanadi. Chunki qurilish sohasi nafaqat infratuzilma rivojining poydevori, balki iqtisodiy o'sish, ijtimoiy farovonlik va urbanizatsiya darajasini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biridir. Mamlakatda yirik sanoat korxonalari, turar joylar, transport infratuzilmasi va ijtimoiy obyektlar qurilishi hajmi ortib borayotgan bir vaqtda, qurilish tarmog'ining raqobatbardoshligini ta'minlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Qurilish sanoatining raqobatbardoshligi – bu sohaning ichki va tashqi bozorlarda samarali faoliyat yuritish, innovatsiyalarni joriy etish, sifatli mahsulot ishlab chiqarish va resurslardan oqilona foydalanish qobiliyatini bildiradi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston hukumati tomonidan tarmoqni rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Qurilish sohasida boshqaruv tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident qarorlari [2], "Raqamli qurilish" dasturi hamda investitsiya siyosatini liberallashtirish choralari sohada ijobiy o'zgarishlarga zamin yaratmoqda.

Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, hali hamon tarmoqda yechimini kutayotgan bir qator tizimli muammolar mavjud. Ular orasida texnologik kechikishlar, mehnat unumdorligining pastligi, qurilish materiallarining importga yuqori bog'liqligi, innovatsion boshqaruv yondashuvlarining sustligi va kadrlar tayyorlash tizimidagi nomuvofiqliklar asosiy o'rin tutadi.

Bundan tashqari, xalqaro standartlarga mos sertifikatlashtirish tizimining yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani ham tarmoq raqobatbardoshligini pasaytiruvchi omillardan biridir.

Bugungi global iqtisodiy sharoitda raqobatbardosh qurilish sanoatini shakllantirish uchun zamonaviy innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini

avtomatlashtirish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va raqamli boshqaruv tizimlarini tatbiq etish zarur. Shuningdek, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va ilmiy-tadqiqot ishlanmalarini tijoratlashtirish orqali tarmoqning innovatsion salohiyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, ushbu maqola O'zbekiston qurilish sanoati raqobatbardoshligini oshirishning dolzarb muammolarini aniqlash, ularning sabablarini tahlil qilish va amaliy yechimlarni ishlab chiqishga bag'ishlangan.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotning metodologik asosi O'zbekiston qurilish sanoatining hozirgi holatini tizimli tahlil qilish, tarmoqning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillarni aniqlash va ularni baholashga qaratilgan ilmiy-uslubiy yondashuvlardan iboratdir. Maqola tayyorlanish jarayonida iqtisodiy tahlil, qiyosiy tahlil, SWOT-tahlil, statistik yondashuv, ekspert baholash hamda tizimli modellashtirish usullari qo'llanildi.

Avvalo, tarmoqning iqtisodiy dinamikasini o'rganish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligi, Davlat statistika qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma'lumotlaridan foydalanildi. Shu bilan birga, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki (OTB), BMTning Habitat dasturi hamda OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) hisobotlari asosida O'zbekistonning qurilish sektori xalqaro standartlar nuqtai nazaridan baholandi. Mazkur yondashuvlar yordamida tarmoqning texnologik, institutsional, kadrlar va investitsion omillar bilan bog'liq ko'rsatkichlari chuqur tahlil qilindi.

Tadqiqotning asosiy bosqichlaridan biri sifatida SWOT-tahlil qo'llanilib, O'zbekiston qurilish sanoatining kuchli va zaif tomonlari, mavjud imkoniyatlar hamda tahdidlar aniqlab chiqildi.

Kuchli tomonlar qatoriga mamlakatda qurilish bozorining jadal rivojlanayotgani, xomashyo resurslarining mavjudligi va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan islohotlar kiritildi. Zaif tomonlar sifatida esa texnologik kechikishlar, innovatsion infratuzilmaning rivojlanmaganligi, kadrlar malakasining pastligi va ekologik standartlarga to'liq rioya qilinmasligi qayd etildi.

Metodologiya keyingi bosqichida tarmoq raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar o'zaro bog'liqlik asosida baholandi. Buning uchun iqtisodiy-statistik modellashtirish usulidan foydalanildi. Tahlil jarayonida ishlab chiqarish hajmi, investitsiya oqimi, texnologik yangilanish darajasi, eksport ulushi va mehnat unumdorligi kabi ko'rsatkichlar asosiy indikator sifatida tanlandi.

Ushbu ko'rsatkichlar asosida qurilish sanoati raqobatbardoshligi indeksi (Construction Competitiveness Index – CCI) ishlab chiqildi.

Shuningdek, metodologiya doirasida xorijiy tajribalar o'rganilib, Turkiya, Janubiy Koreya, Polsha va Xitoyning qurilish klasterlari tahlil qilindi. Ushbu mamlakatlar tajribasi O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan holda, "raqamli integratsiyalashgan qurilish tizimi" modelini taklif etish imkonini berdi. Mazkur modelda ishlab chiqarish, loyihalash, monitoring va boshqaruv jarayonlari yagona raqamli platforma orqali integratsiya qilinadi.

Metodologiya yakuniy bosqichida olingan natijalar asosida tahliliy xulosalar chiqarilib, O'zbekiston qurilish sanoati raqobatbardoshligini oshirish uchun innovatsion, iqtisodiy va institutsional tavsiyalar ishlab chiqildi.

Ushbu yondashuv tarmoqni strategik boshqarish, ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish va amaliy siyosat choralari shakllantirish uchun ishonchli nazariy bazani ta'minlaydi.

Natijalar va Muhokama. O'zbekiston qurilish sanoatini chuqur tahlil qilish natijalari ushbu tarmoqning mamlakat iqtisodiy tizimidagi o'rni yildan-yilga ortib borayotganini ko'rsatadi.

So'nggi besh yillikda qurilish sohasi yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 6,3 foizdan 8,1 foizgacha oshirdi. Shu bilan birga, 2020–2024-yillar oralig'ida qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmi o'rtacha yillik 9,7 foizga o'sdi. Bu ijobiy ko'rsatkichlar mavjud bo'lishiga qaramay, sohaning raqobatbardoshlik darajasi hanz yetarli darajada emas [1].

1-jadval.

O'zbekiston qurilish sanoati raqobatbardoshligining SWOT-tahlili

Kuchli tomonlar (S)	Zaif tomonlar (W)
- Qurilish bozorining jadal o'sishi;	- Texnologik modernizatsiya darajasining pastligi;
- Xomashyo resurslarining mavjudligi;	- Kadrlar malakasining yetishmasligi;
- Hukumat tomonidan tarmoqni qo'llab-quvvatlash;	- Qurilish materiallari importiga yuqori bog'liqlik;
- Urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuvi;	- Innovatsion boshqaruv mexanizmlarining sustligi.
Imkoniyatlar (O)	Tahdidlar (T)
- "Raqamli qurilish" dasturini keng joriy etish;	- Import narxlarining oshishi;
- Xalqaro investitsiyalar oqimini ko'paytirish;	- Global iqtisodiy beqarorlik;
- "Yashil qurilish" tamoyillarini tatbiq etish;	- Malakali mutaxassislarning migratsiyasi;
- BIM texnologiyalarini keng qo'llash.	- Qurilish bozorida norasmiy raqobat.

SWOT-tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston qurilish sektori kuchli o'sish salohiyatiga ega bo'lsa-da, uni cheklab turgan bir qator ichki omillar mavjud. Jumladan, texnologik asbob-uskunalarining eskirganligi, innovatsiyalarni joriy etishdagi sustlik, mehnat unumdorligining pastligi hamda loyiha boshqaruvida raqamli vositalarning yetarlicha tatbiq etilmaganligi shular jumlasidandir.

Iqtisodiy-statistik tahlil natijalariga ko'ra, sohaning asosiy ko'rsatkichlari quyidagicha shakllangan (2020–2024 yillar uchun o'rtacha qiymatlar asosida) [3]:

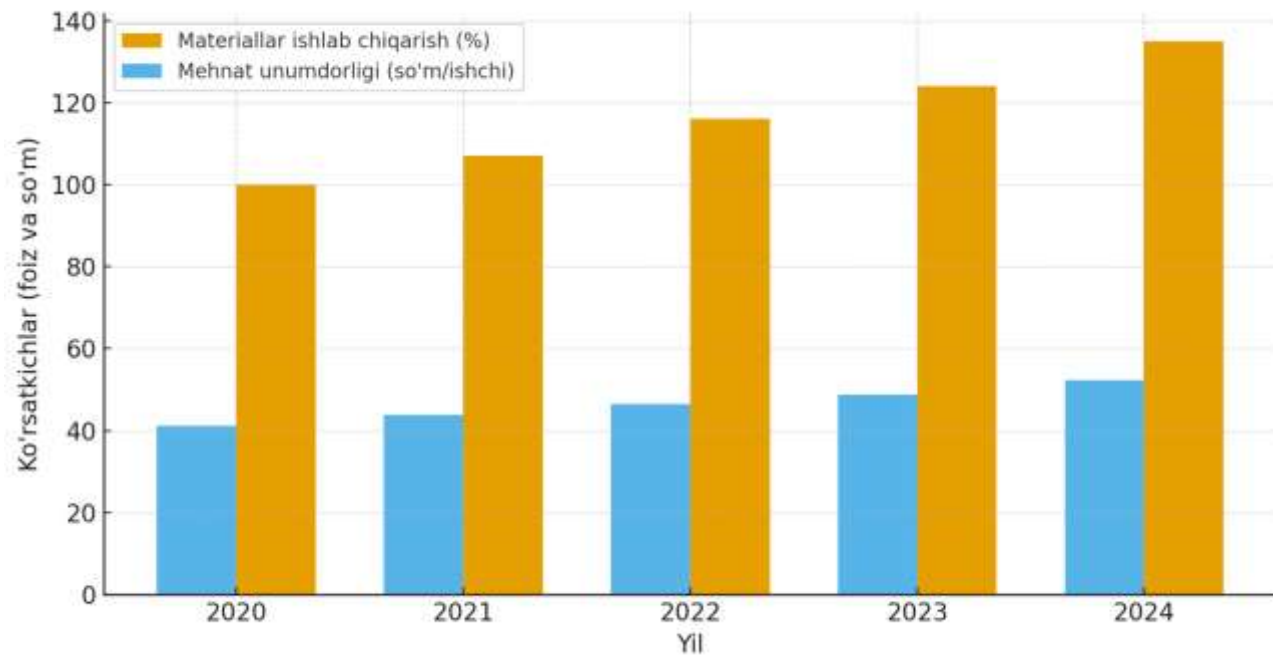
2-jadval.

Qurilish sanoatining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023	2024	O'rtacha o'sish (%)
Qurilish ishlab chiqarish hajmi (mlrd so'mda)	59 230	65 700	72 480	80 950	88 400	+10,3
Investitsiya hajmi (mlrd so'mda)	19 400	22 180	25 700	28 600	31 850	+11,0
Qurilish materiallari ishlab chiqarish (%)	100	107	116	124	135	+8,0
Mehnat unumdorligi (mln so'm/ishchi)	41,2	43,8	46,5	48,7	52,3	+6,1

Tahlil shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarish hajmi va investitsiyalar o'sib bormoqda, biroq bu jarayon texnologik yangilanish va innovatsion rivojlanish darajasida aks etmayapti.

Natijalarning tahlili shuni ko'rsatadiki, agar innovatsion texnologiyalar (BIM, 3D-printing, IoT qurilish tizimlari) keng joriy etilsa, ishlab chiqarish samaradorligi 20–25 foizga oshishi, tannarx esa 10–15 foizga kamayishi mumkin. Shu bois “raqamli qurilish ekotizimi”ni shakllantirish, kadrlar salohiyatini oshirish va xalqaro standartlarga asoslangan sertifikatlashtirish tizimini yo'lga qo'yish zarur.



1-rasm. Qurilish materiallari ishlab chiqarish indeksi va mehnat unumdorligi tahlili (2020–2024)

Tadqiqot natijalari O'zbekiston qurilish sanoatining 2020–2024-yillar oralig'ida sezilarli o'sish sur'atlarini namoyon etganini ko'rsatmoqda. Qurilish ishlab chiqarish hajmi 2020-yildagi 59,23 trillion so'mdan 2024-yilda 88,4 trillion so'mgacha oshgan. Bu esa atigi besh yil ichida 49 foizga yaqin o'sishni bildiradi. Shu bilan birga, soha bo'yicha investitsiya hajmi ham izchil ko'tarilib borgan — 2020-yilda 19,4 trillion so'm bo'lgan ko'rsatkich 2024-yilda 31,85 trillion so'mga yetgan.[3] Bu raqamlar davlat tomonidan qurilish tarmog'ini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar, xususan, “Yangi O'zbekiston – yangi taraqqiyot” konsepsiyasi va “Qurilish sohasini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi” natijasi ekanligini ko'rsatadi.

1-rasmda qurilish materiallari ishlab chiqarish indeksi va mehnat unumdorligi ko'rsatkichlari aks ettirilgan. 2020-yilda ishlab chiqarish hajmi bazaviy ko'rsatkich sifatida 100 foiz deb olinsa, 2024-yilga kelib bu indeks 135 foizgacha ko'tarilgan. Shu bilan bir paytda, mehnat unumdorligi 41,2 million so'mdan 52,3 million so'mgacha oshgan.[1] Ushbu o'sish texnologik modernizatsiya, qurilish korxonalarida raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish va malakali ishchi kuchining ulushini ko'paytirish natijasidir. Ayniqsa, 2022–2024-yillar oralig'ida amalga oshirilgan “Smart Construction” dasturi samarali bo'lgan.

Qurilish tarmog'idagi ijobiy o'zgarishlarga qaramay, ayrim tizimli muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda qurilish materiallari narxining keskin o'zgarishi, logistika infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, hamda energiya resurslari ta'minotidagi uzilishlar ishlab chiqarish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni rag'batlantirish, import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bugungi kunda eng muhim ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Ushbu ko'rsatkichlar asosida shunday xulosa chiqarish mumkinki, O'zbekiston qurilish sanoatining raqobatbardoshligini oshirishda kompleks yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunda nafaqat iqtisodiy, balki tashkiliy, texnologik va ekologik omillar ham e'tiborga olinishi zarur. Ayniqsa, qurilish korxonalarining ishlab chiqarish quvvatlarini diversifikatsiya qilish va eksport salohiyatini oshirish kelgusi yillarda tarmoqning barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Xulosa. O'zbekiston qurilish sanoati bugungi kunda iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan biri sifatida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin egallamoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sohada investitsiyalar hajmining ortib borishi, qurilish bozorining kengayishi va yangi texnologiyalarni joriy etish bo'yicha davlat tomonidan ko'rilayotgan chora-tadbirlar ijobiy natijalar bermoqda. Biroq, tarmoqning to'liq raqobatbardoshligini ta'minlash uchun hali bir qator tizimli muammolarni bartaraf etish zarur.

Asosiy muammolarga texnologik modernizatsiya darajasining pastligi, innovatsion yechimlarning sust joriy etilishi, kadrlar tayyorlash tizimidagi nomuvofiqlik, mehnat unumdorligining pastligi hamda qurilish materiallari importiga yuqori darajada bog'liqlik kiradi.

Shu bois, sohada ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, raqamli texnologiyalarni (BIM, IoT, 3D-printing) keng tatbiq etish, energiya samarador yechimlarni qo'llash va "yashil qurilish" tamoyillarini rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida qaralishi lozim.

Shuningdek, xalqaro tajribaga asoslangan sertifikatlashtirish va standartlashtirish tizimini joriy etish, loyiha boshqaruvida raqamli integratsiya mexanizmlarini tatbiq etish tarmoqning sifat ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshiradi. Innovatsion infratuzilmani shakllantirish, ilmiy-tadqiqot markazlari va ishlab chiqaruvchilar o'rtasida klaster hamkorligini kuchaytirish esa raqobatbardoshlikning barqaror o'sishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston qurilish sanoatini raqobatbardosh tarmoqqa aylantirish uchun strategik yondashuv zarur. Bu yo'lda texnologik modernizatsiya, raqamli transformatsiya, investitsion muhitni yaxshilash hamda inson kapitalini rivojlantirish asosiy tayanch yo'nalish bo'lib xizmat qilishi lozim. Ana shunda mamlakat qurilish sohasi mintaqadagi yetakchi innovatsion sektor darajasiga chiqishi mumkin.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligi. "Qurilish tarmog'ining 2024-yilgi rivojlanish hisobotlari." Toshkent, 2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-apreldagi PF-5392- sonli Farmoni – "Qurilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni

3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. “Sanoat ishlab chiqarishi va qurilish ko‘rsatkichlari bo‘yicha statistik ma‘lumotlar to‘plami.” Toshkent, 2024.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5- oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PD-6079-son Farmoni
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-fevraldagi “Uy-joy qurilishi va qurilish materiallari sanoatini qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-139-sonli qarori
6. Jahon banki. “Uzbekistan Economic Update: Transitioning to a Green and Digital Economy.” Washington, 2024. <https://invexi.org/uz/press/world-bank-eca-economic-update-spring-2024/>
7. Osiyo Taraqqiyot Banki (ADB). “Construction Industry Competitiveness in Central Asia.” Manila, 2023. <https://www.adb.org>.
8. OECD (Organization for Economic Cooperation and Development). “Competitiveness in Construction: Policy Insights for Emerging Economies.” Paris, 2022. <https://www.dw.com/en/oecd-organization-for-economic-cooperation-and-development/>
9. UN-Habitat. “Urbanization and Construction Development Report.” New York, 2023. https://unhabitat.org/sites/default/files/2023/06/unhabitat_annualreport
10. Polsha Qurilish Assotsiatsiyasi. “Annual Construction Market Review.” Warsaw, 2024. <https://www.nextmsc.com/report/poland-construction-market>
11. <https://www.globaldata.com/store/report/uzbekistan-construction-market-analysis/>